

กฎหมายโบราณอีสานในสยาม : การปกครองท้องถิ่นสาเกตุนคร พ.ศ. 2397 – 2414

Northeast ancient law: Local government of SaketNakorn 1854-1871

อำนาจ พรหมกัลป์ (Amnad Promkul)^{*}ศิวัช ศรีโกคางกุล (Siwach Sripokangkul)^{**}

บทคัดย่อ

การศึกษากฎหมายโบราณอีสาน ในระหว่างปีพุทธศักราช 2397 -2414 มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงบริบทของการปกครองท้องถิ่นในพื้นที่อาณาจักรสาเกตุนครแต่เดิม ซึ่งบทความนี้ได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งศึกษาถึง 1) รูปแบบการปกครองท้องถิ่น และ 2) ศึกษาถึงวิธีการปกครองท้องถิ่นอีสาน ทั้งนี้ ผู้วิจัยอาศัยวิธีการศึกษาเชิงเอกสารเป็นหลัก ขณะที่ผลการศึกษาพบว่าการปกครองสังคมอีสานในอดีตมักจะอ้างอิงในหลักของพระพุทธศาสนาเป็นหลัก กฎหมายมักจะมีการบัญญัติให้บุคคลในสังคมเคารพต่อพระพุทธศาสนาอย่างสูงสุด ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการปกครองท้องถิ่นในขณะนั้น กฎหมายโบราณมีน้อยมาตราและจัดเรียงไว้ไม่เป็นหมวดหมู่ แต่เป็นภาพสะท้อนให้เห็นว่า สังคมในสมัยก่อนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย สังคมไม่สลับซับซ้อนมากนัก เนื้อหากฎหมายจึงบัญญัติเฉพาะเท่าที่จะเป็น อาทิเช่น ประเด็นการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา การเคารพชนชั้นผู้ปกครอง ประเด็นผู้สาว ประเด็นสัตว์เหยียบย่ำพืชผล การทะเลาะวิวาท การลักขโมย และเรื่องหนี้ ซึ่งทั้งหมดมักจะอิงตามหลักของศีลห้า สังคมอีสานในยุคโบราณนอกจากจะมีกฎหมายเป็นสิ่งที่ควบคุมทางสังคมแล้ว ชาวอีสานยังได้ยึดเอาฮีตสิบสองคองสิบสี่เป็นหลักในการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งฮีตสิบสองหมายถึงจารีตประเพณีที่ประชาชนต้องร่วมกิจกรรมทำบุญในแต่ละเดือนตลอดทั้งปี และคองสิบสี่ คือ แนวทางสำหรับผู้ปกครองบ้านเมืองและประชาชนทั่วไปพึงปฏิบัติ 14 ประการ ทั้งสองประการนี้เป็นรูปแบบและวิธีการการปกครองท้องถิ่นในสังคมสมัยนั้น

คำสำคัญ: กฎหมายโบราณอีสาน, การปกครองท้องถิ่น, รูปแบบและวิธีการปกครองท้องถิ่น, สาเกตุนคร

^{*} นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สังกัดวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

อีเมล: maepradabteam@hotmail.com

Student of Master Degree, Collage of Administration, Khon Kaen University, E-mail:

maepradabteam@hotmail.com

^{**} ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กลุ่มวิจัยการบริหารกิจการท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

อีเมล: siwasri@kku.ac.th

Assistant Professor, Research Group on Local Affairs Administration, College of Local Administration,

Khon Kaen University, E-mail: siwasri@kku.ac.th

Abstract

The study of E-san Customary Laws between 1854-1871 aims to consider the context of local government in ancient SaketNakorn. This paper objective tries to interpret 1) the local government form and 2) local government method under these laws. Documentary research is mainly used in this paper. The author argues that the ancient E-san government deeply related to Buddhism and these laws regulated that all people had to respect for Buddhism for being easy to govern. Even though these ancient laws contained only few chapters and were not orderly grouped, but they reflected simple ways of life and less complicated of the old time Thai society. The contents of law contained only the essential agenda such as nourished of Buddhism, the worshipping upon elite class, adultery, animals destroy the crops, brawl, stealing, and debt. All these agenda were based on the five precepts. In ancient E-sarn, the practice of “Heed Sip-Song Klong Sip-See” was also employed for social control along with the law. E-san people also based their social collective practice under the principle of “Heed Sip-Song Klong Sip-See.” Heed Sip-Song refers to mores where the people participated in merit making collectively in each month for a whole year. Klong Sip-See refers to fourteen guidelines for the govern party and citizen to hold as a model and approaches for local administration practices in the society during that period of time.

Keywords: Ancient E-san Laws, Local Government, Local Government Form and Method, SaketNakorn

บทนำ

ในยุคโบราณ สังคมในอีสานใช้จารีตประเพณีเป็นเครื่องมือในการรักษาคุณค่าของสังคมขณะนั้นเอาไว้ แต่ต่อมา เมื่อประชากรเพิ่มขึ้น ปัญหาต่างๆก็เพิ่มมากขึ้น ความผิดต่างๆก็หลากหลายมากขึ้น จนผู้ปกครองต้องตรากฎหมายออกใช้เพื่อให้ผู้ปกครองตัดสินข้อพิพาทด้วยมาตรฐานเดียวกันในความผิดอย่างเดียวกัน เพื่อจะได้รักษาความยุติธรรมของสังคมเอาไว้ได้ (สุวิทย์ ธีรสาส์น, 2549: 84)

กฎหมายโบราณอีสานไม่ค่อยปรากฏว่ามีผู้ใดศึกษามากนักเนื่องจากปัญหาพื้นฐานคือ ไม่สามารถหาหลักฐานประเภทนี้เพิ่มเติมได้ ดังที่ปรากฏว่ามีผู้กล่าวถึงกฎหมายภาคอีสานเป็นครั้งแรกตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2449 ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงประทานกฎหมายอีสานให้กับหอสมุดแห่งชาติ เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2449ซึ่งเป็นฉบับแรกที่ได้ตีพิมพ์ในอีก 33 ปีถัดมาคือพุทธศักราช 2482 กฎหมายโบราณอีสานได้รับกล่าวถึงอีกครั้งหนึ่ง ในปีพุทธศักราช 2525 โดย นายจารุบุตร เรืองสุวรรณ ในการสัมมนาทางวิชาการที่วิทยาลัยครูบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ จะเห็นว่าระยะเวลากว่า 76 ปี (2449-2525) วงการอีสานศึกษาแทบไม่ได้พัฒนาด้านการศึกษากฎหมายโบราณเลย (อรรถ นันทจักร, 2529 : 77)

ในปีพุทธศักราช 2525 อรรถนันทจักร์ ในนามกลุ่มผู้สนใจกฎหมายโบราณอีสาน จึงได้ออกสำรวจเอกสารโบราณในเขต 5 จังหวัด คือ อุบลราชธานี มุกดาหาร นครพนม ร้อยเอ็ด และหนองคาย ปรากฏพบกฎหมายโบราณอีสาน อีก 6 ฉบับ คือกฎหมายหนองบัวลำภู กฎหมายอีสาน ฉบับนายบาน โพธิ์ไทร กฎหมายโพธิ์สาราชผูก 12 กฎหมายลักษณะบ่าวสาว (หลักคำ) กฎหมายอีสานฉบับสมุดไทยดำ และกฎหมายหลักคำคลองเมือง ว่าด้วยฮีต 12 คอง 24

ปีพุทธศักราช 2548 ได้มีการค้นพบกฎหมายโบราณอีสานอีกจำนวน 2 ฉบับ ฉบับแรกชื่อว่ากฎหมายโบราณสาเกตุนคร พบที่วัดพรหมประสิทธิ์ บ้านหนองอุ่ม ตำบลนาสีนวล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม มีลักษณะเป็นใบลานยาว จำนวน 14 ลาน จารด้วยอักษรธรรมอีสาน สัญญา วุฒิสาร ได้นำมาปริวรรตเป็นอักษรไทย สอบทานโดย ปฐมพงศ์ ณ จัมปาศักดิ์ ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการพิเศษ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และอีกฉบับหนึ่ง ซึ่งอาจารย์ทั้งสองท่านเป็นผู้ค้นพบเช่นเดียวกันไม่ปรากฏชื่อกฎหมาย เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษา ผู้วิจัยจึงขอตั้งชื่อตามสถานที่พบคือวัดดาวดึงส์ อำเภอแกลง จังหวัดมหาสารคาม โดยใช้ชื่อว่า “กฎหมายโบราณอีสาน ฉบับวัดดาวดึงส์” มีลักษณะใบลานยาว จำนวน 18 ลาน จารด้วยอักษรธรรมอีสาน สัญญา วุฒิสาร เป็นผู้ปริวรรตเป็นอักษรไทย สอบทานโดย สมัย วรรณอุตร ซึ่งปฐมพงศ์ ณ จัมปาศักดิ์ ได้กรุณามอบต้นฉบับปริวรรตเพื่อการศึกษาในครั้งนี้

ในปัจจุบัน อดีตของอีสานยังมีเสน่ห์ และชวนให้การศึกษาค้นคว้าอย่างหาที่สุดไม่ได้ และหนึ่งในจำนวนหลายๆเรื่องราวที่ควรค่าแก่การศึกษาไม่น้อยก็คือเรื่องกฎหมาย ซึ่งมีการจดบันทึกในใบลานเพราะหลักฐานดังกล่าว ได้บรรจุเอาภูมิปัญญาอีสานไว้อย่างครบถ้วน (อรรถ นันทจักร์, ม.ป.ป.: 1)

นักประวัติศาสตร์ให้ความสำคัญแก่หลักฐานประเภทกฎหมายโบราณมาก เพราะกฎหมายเก่ามีเนื้อหาครอบคลุมทุกเรื่อง ตั้งแต่เรื่องของผู้ปกครองบ้านเมืองไปถึงเรื่องความเป็นอยู่ของชาวบ้านตั้งแต่เกิดจนตาย กฎหมายทั้งหลายที่บัญญัติขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสังคมโดยอ้อมเป็นเครื่องสะท้อนภาพของสังคมนั้น เพราะกฎหมายเป็นเครื่องมือของรัฐในการรักษาความสงบสุขในสังคม และมักจะออกมาเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม ด้วยเหตุนี้ กฎหมายจึงเป็นแว่นส่องสังคมในอดีตได้เป็นอย่างดี (วินัย ศรีพงศ์เพียร, 2547 อ้างในโสภิ อุ่นทะยา, 2551: 17)

ด้วยเหตุแห่งความสำคัญทั้งหมดที่ได้กล่าวมานี้ จึงเป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษากฎหมายโบราณอีสานจำนวนสองฉบับดังกล่าว ภายใต้กรอบของพื้นที่อาณาจักรสาเกตุนครโบราณซึ่งครอบคลุมพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดและบริเวณใกล้เคียง เพื่อเป็นการสะท้อนภาพการเมืองการปกครองและสังคมโดยรวม (อรรถ นันทจักร์, 2531 : คำนำ)

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษาวิธีการปกครองท้องถิ่นอีสาน ในอาณาจักรสาเกตุนคร ระหว่างปีพุทธศักราช 2397-241
2. เพื่อศึกษารูปแบบการปกครองท้องถิ่นในอาณาจักรสาเกตุนคร จากกฎหมายอีสานโบราณ

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบระยะเวลาในการศึกษา เริ่มต้นจากจุลศักราช 1216 ซึ่งเป็นปีที่มีการบันทึกกฎหมายโบราณสาเกตุนครขึ้น ดังปรากฏในลาน 1 หน้า 1 ว่า “วัน 10 เดือน 12 จุลละสังกาส พัน 2 อ้อยสิบ 6 ปีชาล สอสก โปรดเกล้า โปรดคะหม่อม.....” ซึ่งตรงกับปีพุทธศักราช 2397 นับเป็นคริสต์ศักราช 1854 จนถึงปีที่มีการบันทึกกฎหมายโบราณฉบับวัดดาวดิงส์ ดังปรากฏในลาน 1 หน้า 1 เช่นเดียวกันว่า “วันพระ 5 เดือน 6 ขึ้น 2 ค่ำ จุลศักราช 1233 ปีมะแม ดินศก เจ้ายังคะหม่อมพระองค์หลวงแล.....” ตรงกับปีพุทธศักราช 2414 นับเป็นคริสต์ศักราช 1871 นับเป็นเวลากว่า 17 ปี ที่ผู้วิจัยจะได้ศึกษาถึงโครงสร้างรูปแบบวิธีการในการปกครองท้องถิ่นอีสาน จากเอกสารดังกล่าวทั้ง 2 ฉบับ

วิธีการดำเนินการ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) พิจารณาได้ดังนี้

- เอกสารระดับปฐมภูมิ ได้แก่ กฎหมายโบราณสาเกตุนครและกฎหมายโบราณอีสานฉบับวัดดาวดิงส์ เป็นการศึกษาตีความเชิงลึก (In-depth hermeneutics) จากกฎหมายดังกล่าว

- เอกสารอื่นๆ ได้แก่ หนังสือ วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย บทความ วารสาร ตลอดจน เอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษา

ในการตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการศึกษาโดยลำดับการอธิบายผลการศึกษาเริ่มต้นจากภาพสะท้อนสังคมอีสานก่อนการปรากฏกฎหมายลายลักษณ์อักษร รูปแบบการปกครองท้องถิ่นในเมืองสาเกตุนคร และวิธีการปกครองท้องถิ่นอีสานโบราณเมืองสาเกตุนครระหว่างปีพุทธศักราช 2397-2414 ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ภาพสะท้อนสังคมอีสานก่อนปรากฏกฎหมายลายลักษณ์อักษร

สังคมอีสานในยุคที่ยังไม่ปรากฏกฎหมายลายลักษณ์อักษรนั้น ชาวอีสานยึดเอาฮีตสิบสองคองสิบสี่เป็นหลักในการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งฮีตสิบสอง หมายถึงจารีตประเพณีที่ประชาชนต้องร่วมกิจกรรมทำบุญในแต่ละเดือนตลอดทั้งปี และคองสิบสี่ คือ แนวทางสำหรับผู้ปกครองบ้านเมืองและประชาชนทั่วไปพึงปฏิบัติมี 14 ประการ (จารุบุตร เรื่องสุวรรณ.2527: 7)

ฮีตสิบสอง มีรายละเอียดดังนี้ ฮีตหนึ่ง เดือนอ้าย นิมนต์พระสงฆ์เข้าปฐวาสนกรรม ฮีตสอง เดือนยี่ บุญคูณลาน สุขวันข้าว ฮีตสาม เดือนสาม บุญข้าวจี ฮีตสี่ เดือนสี่ บุญมหาชาติหรือบุญพระเวสฮีตห้า เดือนห้า บุญสงกรานต์ ฮีตหก เดือนหก ประเพณีบุญบั้งไฟ ฮีตเจ็ด เดือนเจ็ด บุญเบิกบ้าน ฮีตแปด เดือนแปด บุญเข้าพรรษา ฮีตเก้า เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน ฮีตสิบ เดือนสิบ บุญข้าวสาก ฮีตสิบเอ็ด เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา และฮีตสิบสอง เดือนสิบสอง เป็นประเพณีบุญกฐิน โดยเริ่มตั้งแต่แรมหนึ่งค่ำเดือนสิบเอ็ดจนถึงสิบห้าค่ำเดือนสิบสอง เพื่อถวายเครื่องอัฐบริขารและผ้ากฐินแด่พระสงฆ์

ส่วนคองสิบสี่นั้น เป็นหลักในการปลูกฝังคุณลักษณะทางจริยธรรมและระเบียบสังคม ความสัมพันธ์อันดีงามให้แก่บุคคลในสังคม ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 แบบ คือ 1) คองสิบสี่สำหรับพระสงฆ์ 2) คองสิบสี่สำหรับบุคคลทั่วไป และ 3) คองสิบสี่สำหรับผู้ปกครองบ้านเมือง ซึ่งมีรายละเอียดโดยย่อคือ

- *คองสิบสี่สำหรับพระสงฆ์* ยกตัวอย่างบางข้อที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เช่น คองหนึ่ง “ให้พระสังฆะเจ้าสุตะเรียน (เรียน) พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและรักษาศีลอย่าให้ขาด” คองสาม “ให้ปฏิบัติจัดไปตามศรัทธา ชาวบ้านนิมนต์อันมีการทำบุญให้ทาน การบวช และสร้างน้ำเอราวัณ” คองสิบสี่ “เสนาอำมาตย์ (อำมาตย์) ข้าราชการ มีศรัทธานิมนต์ ประชุมกันในสีมาแห่งใดแห่งหนึ่งในวันเพ็ญเดือนสิบเอ็ด เป็นกาลอันใหญ่อย่าได้ขาด” เป็นต้น

- *คองสิบสี่สำหรับผู้ปกครอง* เป็นฮีตคองที่ชนชั้นผู้ปกครองจะต้องยึดถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด อาทิ คองหนึ่ง “เป็นเจ้าพระยาหรือผู้ปกครองจะแต่งตั้ง เสนาอำมาตย์ ราชมนตรี (ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่) ข้าราชการ ให้พิจารณาผู้ซื้อผู้คัด ผู้รายผู้ตี ผู้ช่างแกล่งแปลงลิ้น (ปล้นปล่อน) มักสับส่อถ้อยคำอันหนักอันเบา สมที่จะรับฟัง จึงฟัง (ถ้าพอรับฟังได้ให้ฟัง) อันไม่ควรฟังก็อย่าฟัง (ถ้าไม่ควรฟังอย่าฟัง) ให้แต่งตั้งผู้ซื้อสัตย์สุจริตเที่ยงตรง ผู้รู้จักกิจจะราชการบ้านเมือง ผู้ไม่ข่มเหงกดขี่รังแกไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ให้ดำรงตำแหน่งต่างๆ” คองหก “เป็นเจ้าพระยา เสนาอำมาตย์ ข้าราชการ วันสังขารล่วง (วันปีใหม่) เป็นวันสิ้นฤดูเก่าปีใหม่จักมาถึง ให้เข้ามาถือน้ำพิพัฒน์สัตยา นุสสัยต่อพระพักต์ พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสังฆเจ้า ให้เป็นการซื้อสัตย์ต่อแผ่นดิน ป้องกันการขบถคิดร้าย ต่อแผ่นดิน” คองสิบสี่ “เป็นเจ้าพระยา เสนาอำมาตย์ ข้าราชการ ให้มีสมบัติอันประเสริฐ สิบสี่ประการ คือ หูเมือง ตาเมือง แก่นเมือง ประตุมือง ฮากเมือง เหม้าเมือง ชื่อเมือง ฝาเมือง แปเมือง เขตเมือง สติเมือง ใจเมือง ค่าเมือง และเมฆเมือง” ซึ่งเป็นชื่อเรียกตำแหน่งต่างๆ อาทิ หูเมือง คือ ผู้มีความรู้ความสามารถในการติดต่อต่างประเทศ ตาเมือง คือ ผู้มีความรู้ในด้านวิชาการต่างๆสามารถเข้าใจและสอนหลักภาษาบาลีได้ แก่นเมือง ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์ผู้มีความรู้และความประพฤติตามหลักพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เป็นต้น

- *คองสิบสี่สำหรับบุคคลทั่วไป* เป็นคองธรรมที่บุคคลพึงปฏิบัติกันระหว่างครอบครัว ผัวเมีย บ้านเรือน เพื่อบ้าน และพิธีกรรมทางศาสนา มี 14 ประการ ยกตัวอย่างบางข้อ เช่น คองสอง “อย่าดัดแปลงคดโกงตางั่ง อย่าปลอมแปลงเงินตรา อย่ากล่าวคำหยาบช้ำกล้าแข็งต่อกัน” คองสิบเอ็ด “เมื่อเห็นภิกษุเดินมาให้นั่ง ยกมือไหว้ก่อนแจ้งจึงค่อยเจรจา” เป็นต้น

2. วิธีการปกครองท้องถิ่นอีสานในเมืองสาเกตุนคร

วิธีการปกครองอีสานในอดีตก่อนการใช้กฎหมายร่วมกับส่วนกลางใช้หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา คือหลักศีล 5 และฮีต 12 คอง 14 เป็นเกณฑ์ในการปกครองซึ่งหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในกฎหมายโบราณทั้งสองฉบับทั้งฉบับวัดพระมหาธาตุและฉบับวัดดาวดึงส์ กล่าวว่า “ให้เจ้ากรมการท้าวเพี้ย สิบฮ้อยน้อยใหญ่ ตาแสนนายบ้าน จำบ้าน ไพร่บ้านพลเมือง ให้ถึงปะละพุทธาตุศาสนา ให้อยู่ในศีล ๕ เข้าวัดฟังธรรมทุกวัน อย่าได้ขาด ให้พร้อมกันทำบุญให้ทานตามโบราณทุกปีอย่าได้ขาด” (กฎหมายโบราณวัดพระมหาธาตุฯ ลาน 1 หน้า 2.)

“อย่าให้สี่ทาสราชกุมมาร เสนาใน เสนานอก บ่าวไพร่ทั้งปวง อย่าให้ทำหยาบช้า เสพสุรายาเมา เตะเตี้ยลอลอยขาย ใส่เกิบกั้งหม่ม แพนพอกหัว แลขี่ยวดยานช้างม้าล้อเกวียนและเอาสัตว์ตัวมีวิญญาณ เข้าไปในวัด วาอาราม เชิงจึงเอาไปเป็นอาหารแก่ตัวแลทูตกัน ปะมาทะด่าพิช สามเณร เป็นอันขาดทีเดียว” (กฎหมายโบราณวัดดาวดิงส์. ลาน 2 หน้า 1.) ซึ่งคำกล่าวนี้นตรงกับหลักศีลห้าในข้อที่ 5 ว่า สุราเมรัยมึนขมาทักถานา ละเว้นจากการดื่มสุราเมรัยทุกชนิด เป็นต้น

ประโยคข้างต้นอธิบายได้ว่า ทุกคนต้องให้ความสำคัญกับพระพุทธรูป/สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในฐานะเป็น ตัวแทนของศาสนา เหตุด้วยสถานที่ดังกล่าวอันเป็นที่อยู่ของเจ้าเมืองผู้ปกครอง มักมีสิ่งสำคัญประการหนึ่งคือของ มีค่าคู่บ้านควรเมือง ดังที่ปฐมพงศ์ ณ จัมปาศักดิ์ ได้ให้สัมภาษณ์ต่อผู้วิจัยไว้ว่า “ภายในคุ้มของเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ จะมีการประดิษฐานของพระแก้วมรกตในหอพระเจ้า” โดยหากผู้ใดฝ่าฝืนนอกจากจะต้องเสียชั้นคาย (ค่าปรับ) แล้ว ยังถือว่าไม่ทำการเคารพต่อพระพุทธพระธรรมและอำนาจเบื้องสูง ซึ่งอาจถูกลงโทษทางสังคม ในข้อนี้จึง ยกตัวอย่างว่าในสมัยโบราณนั้น กฎหมายมักจะมีการบัญญัติให้บุคคลในสังคมเคารพต่อพระพุทธศาสนาอย่าง สูงสุด ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการปกครองท้องถิ่นในขณะนั้น รวมถึงเป็นกระบวนการสร้างความเป็นชุมชนจะดำเนินไป พร้อมกับการสร้างวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของผู้ปกครองโดยไม่ผูกโยงกับพื้นที่แต่สร้างขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ เชิงอำนาจซึ่งจะมีลักษณะยืดหยุ่นมีการต่อรองและการสร้างใหม่อยู่ตลอดเวลา(สมชัย เจริญวรเกียรติ, 2559 : 1725)

สื่อคองที่ถูกกำหนดเป็นกฎหมายโบราณโดยมากจะเป็นเรื่องคองของคนทั่วไปซึ่งจะประกอบด้วยเรื่อง ของสามเณร ภารยานนอกจากนี้ยังมีประเด็นขู้สาวและการสู่ขอ ซึ่งได้กำหนดสินสอดในจำนวนแตกต่างกันไปตาม สถานะระดับทางสังคม ยกตัวอย่างเช่น

“ถ้าราชตระกูลเดียวกันกับผู้ชายหากพูดจาสมัครรักใคร่ ได้จับมือถือนิ้วผู้หญิงลูกสาวท่านให้เอา ๒ บาท ถ้าจับนมขมแก้ว ให้เอาตำลึง ๑ ถ้าใครถึงสำเลาปลุกให้เอา ๒ ตำลึง ถ้าถึงสำเลาปลุกปลูกแปลงให้ เอา ๗ ตำลึง ถ้าปลูกแปลงให้มีสินสู่ ๒ ตำลึง ค่าเบี้ย ๑ แล้วให้สำแดงเขียนตามอย่างทุกข้อ” และ “ถ้าราชกุล ลูกหลานพระยาแลลูกเสนาทามาสา ไปขอลูกหญิงเสนาอามาสผู้ใหญ่ให้มีสินสู่ ๖ ตำลึง ถ้าล่วงประเวณีเข้าไปนอน อยู่กับลูกหญิงหลานหญิงเสนาอามาส จะให้อยู่กับด้วยกัน ให้เอาเงิน ๓ ตำลึง ถ้าผู้ชายบ่สมัครผู้หญิงบ่มีลูกให้เอา ๔ ตำลึง ถ้าหญิงมีลูกให้เอา ๓ ตำลึง ๒ บาท ถ้าสู่ขอลูกหญิงหลานหญิงเสนาอามาสผู้น้อยกว่านั้น ให้.....” (กฎหมายโบราณวัดดาวดิงส์. ลาน 9 หน้า 1.)

ประโยคข้างต้นได้กำหนดค่าปรับใหม่ (ค่าปรับ) ในกรณีที่ชายหญิงในราชตระกูลเดียวกันได้จับมือลูก สาวท่านให้ปรับ 2 บาท ถ้าอนาจารและล่วงเกินร่างกายสตรีจะถูกปรับ 1 ตำลึง ถ้ากระทำชำเราสตรีแต่ไม่มีบุตร จากการกระทำดังกล่าว ปรับ 2 ตำลึง ถ้ากระทำชำเราแล้วมีบุตร แต่ไม่รับผิชอบ ปรับ 7 ตำลึง ถ้ารับผิชอบให้ มีสินสอด 2 ตำลึง เงิน 1 เบี้ย แล้วให้ทำตามอย่างประเพณีการอยู่กันฉันท์สามเณรยา และอีกบทบัญญัติหนึ่ง กล่าวไว้ว่า ถ้าลูกหลานท้าวพระยาไปสู่ขอลูกสาวของอำมาตย์ชั้นผู้ใหญ่ ให้มีสินสอด 6 ตำลึง แต่หากอยู่กันฉันท์สามเณรยาแล้วจะแต่งงานกันให้ปรับ 3 ตำลึง หากไม่พร้อมที่จะสมรสกัน แล้วฝ่ายหญิงก็ยังไม่รับ ให้ปรับ 4 ตำลึง ถ้าหญิงมีบุตรให้ปรับ 3 ตำลึงกับอีก 2 บาท บทบัญญัติดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าค่าปรับในกรณีที่ทำผิดประเพณีก็

จะมีราคาที่แตกต่างกันออกไปตามสถานะทางสังคม สภาพเศรษฐกิจของแต่ละบุคคล ค่าสินสอดก็เป็นเช่นลักษณะเดียวกัน

กฎหมายโบราณยังให้ความสำคัญแก่ผู้ถูกปกครอง โดยประเด็นหัวข้อราชการบ้านเมืองในกฎหมายโบราณฉบับวัดดาวดิงส์ ได้กล่าวไว้ว่า

“เจ้าขุนมูลนายก็ดี อย่าได้เบียดเบียนไพร่บ้านพลเมือง ยามไร้ยามนาให้วางไพร่เมื่อหาไร่นาหาอย่าเอาไปฮักเอื้อไว้”

ความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ในสมัยโบราณ นอกจากชนชั้นผู้นำมีความสำคัญแล้ว ชนชั้นผู้ถูกปกครองก็ไม่ได้ถูกกดขี่มองข้ามแต่ประการใด เมื่อถึงฤดูกาลก็ให้อิสระในการกลับไปประกอบอาชีพการงานเช่นเคย ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่าสังคมในสมัยก่อนอาศัยอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก จึงให้ความสำคัญกับเรื่องนี้เป็นพิเศษ

นอกจากนี้กฎหมายโบราณยังมีประเด็นสัตว์เหยียบย่ำพืชผล ความว่า “ถึงเทศกาลปีใหม่เดือน ๗ ให้เสนาอามาสออกป่าวร้องนายหมวดกองนายคุ้มและตาแสงนายบ้าน ในขอบเขตคันทะสีมาทั้งปวง แก่ผู้มีช้างม้าโคกระบือ ให้จับมัดผูกเลี้ยงไว้ อย่าปล่อยให้วิ่งไปกินข้าว พืชเครื่องปลูกของฝั่ง ไร่นารัฐสวนของท่านใดผู้หนึ่งได้เป็นอันขาดทีเดียว ถ้าเชือกขาดปอกขาดไปกินของท่านครั้งหนึ่ง ให้เจ้านาจับเอาช้างม้าโคกระบือไว้เจ้าของสัตว์มาขอ ให้ขึ้นแก่เจ้าของสัตว์สัก่อน ถ้าพืชเครื่องปลูกของฝั่งเสียหายมากทอด ให้ใส่เสียตามมากน้อย ค่าข้าวของของถึงครั้งหนึ่ง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง เจ้าไร่นาแบ่งสัตว์นั้นให้แก่เจ้าสัตว์ หากชักย้อเอาสัตว์ไว้ ถ้าสัตว์อันตรายตาย ให้เจ้าไร่นาใส่ค่าสัตว์ท่าน ตามอย่าง” (กฎหมายโบราณวัดดาวดิงส์. ลาน 12 หน้า 1.)

บทบัญญัตินี้ สะท้อนให้เห็นถึงการปลูกพืชผลเป็นสิ่งที่กฎหมายโบราณให้ความสำคัญเป็นอย่างมากถึงขนาดบัญญัติไว้ให้เป็นความผิดแก่ผู้เป็นเจ้าของสัตว์ ที่ปล่อยให้พลละเลยให้สัตว์เลี้ยงของตนไปสร้างความเสียหายต่อพืชผลทางการเกษตรของผู้อื่น ถ้าสัตว์ไปกินพืชผลของผู้ใด ให้กักสัตว์นั้นไว้ก่อน เมื่อเจ้าของสัตว์มาขอสัตว์คืนให้เจรจาความเสียหายอันเกิดจากสัตว์นั้นก่อน เป็นต้น

กฎหมายโบราณถึงแม้จะมีน้อยมาตราและมีการจัดเรียงไว้ไม่เป็นหมวดหมู่มากนัก แต่หากพิจารณาในอีกทางหนึ่ง คงจะเป็นภาพสะท้อนให้เห็นว่า สังคมในสมัยก่อนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่สลับซับซ้อนมากนัก เนื้อหากฎหมายจึงบัญญัติเฉพาะเท่าที่จะเป็น อาทิเช่น ประเด็นการทูลเกล้าฯ ถวายพระพุทธรูป การเคารพชนชั้น ผู้ปกครอง ประเด็นชู้สาว ประเด็นสัตว์เหยียบย่ำพืชผล ประเด็นทาส ประเด็นราชการบ้านเมือง การทะเลาะวิวาท การลักขโมย และเรื่องอื่น ซึ่งทั้งหมดมักจะอิงตามหลักของศีลห้าตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

3. รูปแบบการปกครองท้องถิ่นในเมืองสาเกตุนคร

ด้านรูปแบบการปกครองของเมืองสาเกตุนครได้รับอิทธิพลมาจากส่วนกลางคือ รูปแบบการปกครองแบบอาญาสี่ จากการวิเคราะห์กฎหมายโบราณทั้งสองฉบับมีการกล่าวถึงตำแหน่งในระบบอาญาสี่ ซึ่งเป็นผู้ปกครองดูแลบ้านเมืองและเก็บผลประโยชน์ให้บ้านเมือง ดังข้อความในกฎหมายว่า

“เจ้าอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ผู้ช่วยจึงมีอาสาสั่งว่าให้เมืองแสนเมืองจันทรการทั้งปวงพร้อมกันตั้งพระกาลคำเมืองให้มั่นคงเมืองแสนเมืองจันทรการทั้งปวงตั้งประกาศคำเมืองตามอย่างทำนองต้องตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์”

“ถ้าบ้านใดมีพิกุลสามแฉกร และให้ตาแสงนายบ้านเก่าแก่ สร้างวัดไว้ไปนิมนต์พระพิกุลสามแฉกรมาเมตตาแล้ว ให้พร้อมกันจัดแจง คำพระพอด้วยปัจจัยทั้งสี่แล้วให้พร้อมกันรักษาศีลธรรม ในวันแปดค่ำ สิบห้าค่ำอย่าให้ขาด”(กฎหมายโบราณวัดดาวดึงส์. ลาน1 หน้า 2-ลาน 2 หน้า1.)

“เมืองแสนเมืองจัน เสนาบอกไพร่บ้านพลเมือง ห้ามอย่าขี่ช้างม้าถือเครื่องสัตว์ทั้งหมั่งทั้ง ห่มทั้งกุดถือเกิบเคียนหัวปดเตี้ยลอบชายเข้าไปในวัดวาอารามและราชวัง

จากคำกล่าวในกฎหมายโบราณทำให้เห็นรูปแบบการปกครองของเมืองสาเกตุนครว่ามีรูปแบบการปกครองแบบอาญาสี่ ที่มีเจ้าเมือง ราชวงศ์ ราชบุตร เป็นผู้ปกครองสูงสุดตามลำดับ ตลอดจนตำแหน่งผู้ช่วยอาญาสี่คือ เมืองแสนเมืองจันท์ และตำแหน่งผู้ปกครองท้องถิ่นคือ ตาแสง นายบ้าน เป็นต้น ตำแหน่งทางการปกครองเหล่านี้ที่ปรากฏขึ้นในกฎหมายโบราณทำให้ผู้วิจัยทราบถึงรูปแบบการปกครองแบบโบราณในเมืองสาเกตุนครซึ่งในระดับผู้ปกครองยังมีการใช้พุทธศาสนาในการพัฒนารูปแบบการปกครอง ซึ่งหลักทางพุทธศาสนาสามารถนำมาบังคับใช้ได้จริงในระบบการปกครอง(พระมหาเทวประภาส มากคล้าย, 2559 : 624)

สรุปและข้อเสนอแนะ

สังคมอีสานในอดีตเป็นสังคมที่อยู่ห่างไกลจากอำนาจรัฐ การปกครองจึงต้องอาศัยจารีตคำสอนตามหลักพระพุทธศาสนา รูปแบบวิธีการควบคุมทางสังคมมักจะเป็นการสอนโดยตรงแก่สมาชิกในสังคมว่าสิ่งใดควรไม่ควร อันดับต่อมาเป็นการสอนโดยกุศโลบายในการควบคุมสังคมผ่านจารีตฮีตคองที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น และขั้นสุดท้ายนั้นเป็นการใช้กฎหมายลายลักษณ์อักษรลงโทษผู้ละเมิดกระทำความผิด ซึ่งกฎหมายทั้งสองฉบับนี้ได้มีบทบัญญัติที่อ้างเอาหลักศีลห้าในพุทธศาสนา มาบังคับควบคุมสังคม โดยผู้ใดฝ่าฝืนจะได้รับการลงโทษ ทั้งการลงโทษที่กระทำต่อตัวบุคคลเช่นการทำให้ได้รับความเจ็บปวดหรือทำให้ไม่สามารถกระทำความผิดได้อีก และการลงโทษที่กระทำต่อทรัพย์สินของบุคคล เช่นการเสียค่าปรับ นับตั้งแต่ ชันสมมา ชันแปง ชันไหม และชันค่าคอปเป็นต้น

การศึกษาในเรื่องนี้ จากผลการศึกษาทำให้ผู้วิจัยได้ทราบถึงวิธีการ รูปแบบ การปกครองท้องถิ่นภายใต้กรอบของอาณาจักรสาเกตุนครแต่เดิมเพียงบางส่วน ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไปนั้น ควรสำรวจการค้นพบกฎหมายโบราณฉบับอื่นๆ เพิ่มเติม เพื่อเป็นประโยชน์ในการทราบถึงรูปแบบวิธีการปกครองท้องถิ่นในมิติพื้นที่อื่นๆอีกต่อไป ซึ่งอาจจะค้นพบภาคปฏิบัติที่เหมาะสมในการปกครองท้องถิ่น ซึ่งอาจนำมาปรับปรุงยุคดัดแก้ไขปัญหาการปกครองท้องถิ่นในปัจจุบันต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลงด้วยดีจากการให้คำปรึกษาของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริวัช ศรีโกกลาง-กุล และ รองศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญนิ แนนรท และที่สำคัญขอขอบพระคุณมูลนิธิคุณวโรกศลสงเคราะห์เอ็งเต็กตึง มหาสารคาม โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปฐมพงศ์ ณ จัมปาศักดิ์ ที่ให้ทุนการศึกษาในการเรียนปริญญาโท

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กฎหมายโบราณ ฉบับวัดดาวดึงส์ อำเภอแก่งตา จังหวัดมหาสารคาม. (2548). ม.ป.ท.

กฎหมายโบราณสาเกตุนคร ฉบับวัดพรหมประสิทธิ์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. (2548). ม.ป.ท.

จารุบุตร เรืองสุวรรณ.(2521). *ขนบธรรมเนียมประเพณีระบอบการปกครองของชาวอีสานสมัยเก่า*. เอกสาร
สัมมนาประวัติศาสตร์อีสาน.มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

พระมหาเทวประภาส มากคล้าย.(2559) “พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาสมรรถนะองค์การบริหารส่วนตำบลใน
การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง”.วารสาร Veridian E-journal ปีที่ 9.ฉบับที่ 3 เดือนกันยายน-ธันวาคม:
615-630.

สมชัย เจริญวรเกียรติ. (2559). “ฮวงจุ้ย :ความเชื่อ ความรู้ อำนาจการจัดการ และการสร้างพื้นที่ทางสังคม”.
วารสาร Veridian E-journal ปีที่ 9.ฉบับที่ 2 เดือนพฤษภาคม-สิงหาคม: 1720-1733.

สุวิทย์ ชีรสอวต และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2541). *ประวัติศาสตร์อีสานหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึง
ปัจจุบัน*. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อรรถ นันทจักร. (ม.ป.ป.). *เอกสารปริวรรตกฎหมายภาคอีสานจากกฎหมายประเภทใบลาน*. ศูนย์วัฒนธรรม
อีสาน โรงเรียนอำนาจเจริญ.

อรรถ นันทจักร. (2529). *ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ประเพณีการจดบันทึก
ประวัติศาสตร์หัวเมืองอีสานถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อรรถ นันทจักร. (2531). *กฎหมายอีสานฉบับต่างๆ : รูปแบบและพัฒนา*. ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน โรงเรียน
อำนาจเจริญ.